

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงทดลอง โดยมุ่งเน้นศึกษาผลของการใช้การอ่านและกิจกรรมส่งเสริมการอ่านเพื่อเสริมสร้างการเห็นคุณค่าในตนเอง โดยจัดกิจกรรมให้กับเยาวชนกลุ่มทดลองแล้วประเมินผล โดยการเปรียบเทียบการเห็นคุณค่าในตนเองของเยาวชนในกลุ่มทดลองและเยาวชนในกลุ่มควบคุม

5.1 สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มีกลุ่มตัวอย่างเยาวชนชายที่อายุระหว่าง 15-18 ปีจำนวน 12 คน โดยคัดเลือกเยาวชนชายที่ได้ค่าคะแนนต่ำสุดจากการทดสอบแบบวัดการเห็นคุณค่าในตนเอง จากนั้นได้แบ่งผู้ที่มีคะแนนต่ำสุด 6 คนแรกเป็นกลุ่มทดลอง ส่วนที่เหลือจัดให้อยู่ในกลุ่มควบคุม 6 คน

5.1.1 ภูมิหลังของเยาวชนกลุ่มทดลอง

กลุ่มทดลองทั้งหมดมีภูมิหลังมาจากครอบครัวไม่สมบูรณ์ เช่น มีบิดาเสียชีวิต มีบิดาเลี้ยง บิดา-มารดาหย่าร้าง มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดแถบภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การศึกษาไม่จบในระดับชั้นชั้นพื้นฐาน ฐานะทางครอบครัวยากจน จนถึงปานกลาง ส่วนลักษณะการกระทำผิดของเยาวชน คือ ลักทรัพย์ ชิงทรัพย์ ปล้นทรัพย์ ในจำนวนนี้มีเยาวชนที่กระทำผิดครั้งแรกจำนวน 3 คน และกระทำผิดซ้ำจำนวน 3 คน

5.1.2 การใช้กิจกรรมการอ่านเพื่อการพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเอง

กิจกรรมที่ใช้มีทั้งสิ้น 8 กิจกรรมด้วยกัน โดยเน้นในเรื่องการเพิ่มคุณค่าในตนเองให้กับเยาวชน และสอดแทรกแนวคิดจากหนังสือเชื่อมโยงเข้าสู่ชีวิตจริง มีการอภิปรายหนังสือที่ได้อ่านทุกเล่ม กิจกรรมเสนอหนังสือเป็นกิจกรรมหลักที่ผู้วิจัยเลือกใช้กับกลุ่มเยาวชนนี้

1. การคัดเลือกหนังสือ

หนังสือที่ใช้ในกิจกรรมมีทั้งสิ้น 20 เล่ม มีนักสังคมสงเคราะห์ และนักจิตวิทยาประจำศูนย์ฝึกและอบรมฯ ตรวจสอบเนื้อหาเพื่อให้เหมาะสมกับเยาวชน

2. การดำเนินกิจกรรม

ระยะเวลาในการทำกิจกรรมทั้งสิ้น 8 สัปดาห์ สัปดาห์ละ 2-3 ชั่วโมง มีการวัดการเห็นคุณค่าในตนเองทั้งก่อนและหลังทำกิจกรรม

5.1.3 ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมการอ่าน

1. เยาวชนที่เข้าร่วมกิจกรรม เป็นกลุ่มเยาวชนที่พร้อมที่จะเรียนรู้ในสิ่งใหม่ ๆ ไม่ปิดกั้นตนเอง มีความจริงใจในการทำกิจกรรม สิ่งนี้เองทำให้กิจกรรมในครั้งนี้ประสบความสำเร็จ
2. เจ้าหน้าที่ในศูนย์ฝึกและอบรมฯ มีทัศนคติที่ต่องานวิจัย นับเป็นสิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ทำให้ผู้ทำงานวิจัยสามารถดำเนินกิจกรรมของตนได้อย่างเต็มที่
3. สถานที่ที่ไม่มีความเป็นสัดส่วนของศูนย์ฝึกฯ ทำให้การดำเนินงานวิจัยมีอุปสรรคบ้าง ดังนั้น ความสะดวกและเหมาะสมในเรื่องของสถานที่ในการทำกิจกรรมจึงเป็นเรื่องที่ควรให้ความสำคัญเช่นกัน
4. ผู้ดำเนินการวิจัย ควรมีความจริงใจต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกคน ไม่มีอคติในตัวบุคคล รวมถึงมีความตั้งใจจริงในการทำงานวิจัย สิ่งเหล่านี้เป็นหัวใจหลักที่จะทำให้กิจกรรมบรรลุวัตถุประสงค์

5.1.4 ผลที่ได้หลังการทำกิจกรรมและการพิสูจน์สมมติฐาน

หลังจากการเข้าร่วมกิจกรรมทั้งหมด 8 ครั้ง ผลปรากฏดังนี้

1. หลังจากการทดลอง เยาวชนชายในศูนย์ฝึกและอบรมฯ ที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการอ่าน มีระดับการเห็นคุณค่าในตนเองสูงกว่าเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมฯ ที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งเป็นการสนับสนุนสมมติฐานข้อที่ 1
2. หลังการทดลอง เยาวชนชายในศูนย์ฝึกและอบรมฯ ที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการอ่านมีระดับการเห็นคุณค่าในตนเองสูงกว่าก่อนการเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งเป็นการสนับสนุนสมมติฐานข้อที่ 2

5.2 อภิปรายผล

จากการศึกษาในเรื่องนี้ มีประเด็นที่น่าอภิปรายผลดังนี้

5.2.1 การใช้กิจกรรมการอ่านเพื่อการพัฒนาการเห็นคุณค่าในตนเองของเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนเขต 1 จังหวัดระยอง

ในครั้งนี้เป็นลักษณะการใช้กิจกรรมกลุ่ม ผลการวิจัยที่ออกมาปรากฏว่าได้สอดคล้องกับแนวคิด กล่าวคือ การที่บุคคลเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มจะทำให้บุคคลนั้นเกิดทักษะทางสังคม มีความกล้าแสดงออก รู้จักและเข้าใจสิทธิของตนเองและผู้อื่น สามารถปรับคนให้เข้ากับผู้อื่นได้ Nelson-Jones (1992) กล่าวว่า การที่บุคคลเข้าร่วมกิจกรรมกลุ่มจะทำให้บุคคลนั้นเกิดทักษะทางสังคม มีความกล้าแสดงออก รู้จักและเข้าใจสิทธิของตนเองและผู้อื่น สามารถปรับคนเข้ากับผู้อื่นได้ นอกจากนี้ ตลอดระยะเวลา 8 สัปดาห์ที่เข้าร่วมกิจกรรม เยาวชนชาย 5 ใน 6 คน ซึ่งอาศัยอยู่ในหอพักเดียวกันมีความสนิทสนมกันมากขึ้น เนื่องจากพวกเขาต้องฝึกหัดที่จะแบ่งปันหนังสือ และเริ่มปรึกษาหารือกันและกันเมื่อมีปัญหา ซึ่ง Trotzer (1977 อ้างถึงใน สุกัญญา พิระวรณกุล, 2542 : 77) กล่าวว่า บุคคลจะสามารถตระหนักในคุณค่าตนเองได้ ถ้าอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมด้วยการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น การร่วมกิจกรรมสามารถพัฒนาบรรยากาศที่เอื้อให้สมาชิกยอมรับกันและกัน และเมื่อบุคคลเกิดความรู้สึกว่าตนเองได้รับการยอมรับอย่างจริงจัง บุคคลนั้นก็จะเริ่มยอมรับและมีความเชื่อมั่นในตนเอง อันนำมาซึ่งการเห็นคุณค่าในตนเองในที่สุด ดังนั้น กลุ่มที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรม จึงไม่มีแรงเสริมมากพอที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการเห็นคุณค่าในตนเอง ผลคะแนนการวัด โดยรวมจึงต่ำกว่ากลุ่มที่เข้าร่วมกิจกรรม ดังจะเห็นได้จากเยาวชนกลุ่มทดลอง คนหนึ่งที่ไม่ได้อยู่ใกล้ชิดกับเพื่อนในกลุ่ม ลักษณะการเพิ่มขึ้นของคะแนนมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงไม่เด่นชัดมากนัก

นอกจากนี้ผลการวิจัยได้สนับสนุนการวิจัยของอัลท์แมนน์ (Altmann, 1974 : 287) ที่ทำการวิจัยเกี่ยวกับการใช้วิธีการบำบัดด้วยหนังสือในการเสริมสร้างความภูมิใจในตนเอง ซึ่งความภาคภูมิใจในตนเองนี้เป็นคุณลักษณะที่สำคัญของผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตนเอง ทั้งนี้ เพราะการอ่านหนังสือจะช่วยให้อ่านได้อย่างได้เปรียบเทียบกับตัวเองกับตัวละครในเรื่อง ได้เรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาจากตัวละครที่อยู่ในสภาพที่คล้ายคลึงกันหรือเลวร้ายยิ่งกว่า หากแต่ตัวละครสามารถเอาชนะอุปสรรคได้ในบั้นปลาย ซึ่งจะช่วยให้เกิดความเชื่อมั่นใจว่าตนก็มีโอกาสที่จะประสบความสำเร็จเช่นเดียวกันกับตัวละครในเรื่อง เช่น การอ่านหนังสือในกิจกรรมชีวิตต้องสู้ “เยาวชนจะเห็นด้วยกับการดำเนินชีวิตของตัวละคร โดยเปรียบเทียบกับคนว่า ถ้าหากต้องตกอยู่ภายใต้สถานการณ์อย่างเดียวกัน” หรือ “การคิดหาทางออกของเยาวชนได้เปลี่ยนไป.....หันมาให้ความสนใจกับการเรียนและการฝึกอบรม

ในศูนย์ฝึกให้มาก เพื่อว่าคนจะได้มีอาชีพสร้างรายได้ให้กับตนเอง” และในกิจกรรมคุณธรรมกับเพื่อนที่ดี “เยาวชนชนมีความคิดเห็นเหมือนตัวละครที่ว่า “สิ่งที่ตัวละครทำนั้นเป็นวิธีที่สุดแล้ว เพราะสามารถทำให้อยู่กับปัญหาที่มีนั้น ๆ ได้โดยไม่ทำให้ตนเองนั้นเป็นเด็กมีปัญหา” หรือเยาวชนได้กล่าวว่า “หนังสือช่วยให้คลายเครียด ลดความกังวลลงได้ เพราะเมื่อเวลาที่อ่านหนังสือที่คนสนใจมาก ๆ สมารถจะจับจ้องอยู่กับสิ่งนั้นจนกระทั่งลืมความกังวลที่อยู่รอบตัวลงไปได้มาก” จากการเข้าถึงและเข้าใจในบทประพันธ์ต่าง ๆ นี้เอง ได้ทำให้เยาวชนมีความรู้สึก ว่า ตนเองยังมีค่า มีความหวัง อันจะนำไปสู่ความภาคภูมิใจในตนเอง ซึ่งตรงกับความคิดเห็นของมาสโลว์ (Maslow, 1954 : 411) ที่ว่าทุก ๆ คนในสังคมมีความปรารถนาที่จะ ได้รับความสำเร็จ ทั้งยังมีความภาคภูมิใจในตนเอง และต้องการให้คนอื่นยอมรับนับถือในความ สำเร็จของคน รวมถึงการมองถึงอนาคตของตนเองด้วย ถ้าความต้องการดังกล่าวได้รับการตอบสนองจนเป็นที่พอใจ ก็จะทำให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง มีความรู้สึกว่ามีค่า มีความสามารถ และมีประโยชน์ต่อสังคม

5.2.2 ลักษณะกิจกรรมที่เหมาะสมกับช่วงวัยของเยาวชนที่มีชื่อเยาวชนปกติ

เยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมฯ เป็นเยาวชนที่มีภาวะอารมณ์และความรู้สึกที่ไม่เหมือนกับเยาวชนทั่ว ๆ ไป ทั้งนี้ เนื่องจากความกดดันจากสังคมรอบตัวและความกดดันภายในตนเอง ดังนั้น ผู้ที่ทำกิจกรรมกับเยาวชนกลุ่มนี้ ควรศึกษาและทำความเข้าใจในลักษณะการทำกิจกรรมกับกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่ม แต่ละช่วงวัยด้วย เพื่อที่จะทำให้เยาวชนเข้าถึงกิจกรรมด้วยความเข้าใจ ควรใช้แรงจูงใจและขอความร่วมมือเป็นหลัก จากการศึกษาของศรีสุวรรณ สรศักดิ์ (2542) ได้ศึกษาทัศนคติของเด็กและเยาวชนต่อ โครงการฝึกอบรมจริยธรรม ในสถานสงเคราะห์ศึกษาเฉพาะกรณีสถานแรกรับเด็กหญิงพญาไท พบว่า เด็กและเยาวชนอายุ 11-18 ปีจะสนใจและให้ความร่วมมือในกิจกรรมประเภทการบรรยาย (เช่น การเล่านิทานธรรม) และประเภทกลุ่มสร้างสรรค์ (เช่น การได้วาที) มากกว่า ลักษณะดังกล่าวที่วนเวียนเกิดกับเยาวชนกลุ่มตัวอย่างในครั้งนี้นั้นเช่นกัน จากการที่กลุ่มตัวอย่างปฏิเสธแนวกิจกรรมรื่นเริงที่ต้องใช้การแสดงออกมาก ๆ เพราะกิจกรรมดังกล่าวจะทำให้เยาวชนรู้สึกอายเพื่อน ๆ ในศูนย์ฝึกและอบรมฯ หากผู้วิจัยเลือกทำกิจกรรมเหล่านั้น ก็เป็นไปได้ว่าเยาวชนอาจจะไม่ให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ และพัฒนาการการเห็นคุณค่าในตนเองอาจจะเกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นได้น้อยก็เป็นได้

5.2.3 ผู้นำกิจกรรมหรือผู้ดำเนินกิจกรรม

จากการศึกษางานวิจัยเกี่ยวกับการบำบัดด้วยหนังสือ หรืองานวิจัยเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน จะเห็นว่างานวิจัยเกือบทุกชิ้นค่อนข้างที่จะให้ความสำคัญกับผู้ดำเนินกิจกรรมประเภทนี้น้อยมาก ส่วนใหญ่รายละเอียดจะเน้นที่ตัวกิจกรรมมากกว่า ผู้นำกิจกรรมหรือผู้ดำเนิน

กิจกรรมจะเป็นผู้ที่ทำหน้าที่สร้างบรรยากาศให้เอื้ออำนวย เพื่อให้กระบวนการเพิ่มคุณค่าในตนเอง ด้วยการอ่านสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่กำหนด ดังนั้น กระบวนการเพิ่มคุณค่าจะประสบความสำเร็จได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ดำเนินกิจกรรมหรือผู้นำกิจกรรมจะต้องมีคุณสมบัติที่เหมาะสมทั้งทางด้านบุคลิกภาพและด้านวิชาการ ซึ่งบราวน์ รังจ็อน และรูบินได้กล่าวไว้พอสรุปได้ดังนี้ (Brown, 1975 : 281-282 ; Rongione, 1978 : 267-275 ; Rubin, 1979 : 249-252)

1. คุณสมบัติด้านบุคลิกภาพ จะต้องมีความสมดุลในบุคลิกภาพ กล่าวคือ มีความมั่นคงทางอารมณ์ มีวุฒิภาวะในการปรับตัว เคารพในความถูกต้องและความคิดเห็นของผู้อื่น มีความเมตตากรุณา สนใจและเข้าใจผู้อื่นอย่างแท้จริง ใฝ่ต่อความรู้สึก ประเมินสถานการณ์ได้อย่างเที่ยงตรงและเป็นกลาง ปรับเปลี่ยนและแก้ไขสถานการณ์ต่าง ๆ ได้ตลอดเวลา ตลอดจนมีทักษะในการแนะนำและการให้คำปรึกษา และเป็นผู้ฟังที่ดีด้วย

2. คุณสมบัติด้านวิชาการ ผู้นำกิจกรรมหรือผู้ดำเนินกิจกรรมจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้ในเรื่องดังต่อไปนี้ คือ มีความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมสำหรับเด็ก วิทยุและวิทยุผู้ใหญ่อย่างกว้างขวาง มีความรู้ในหลักการให้คำปรึกษา การสร้างแรงจูงใจและด้านจิตวิทยา รวมถึงสังคมวิทยาด้วย

5.2.4 สิ่งแวดล้อมภายในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน

สิ่งแวดล้อมภายในศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน มีส่วนที่จะช่วยส่งเสริมให้เยาวชนมีการพัฒนาไปในทางที่ดีได้ งานวิจัยและคำร่ำส่วนใหญ่จะเน้นสิ่งแวดล้อมไปในเรื่องของสถานที่ที่ใช้สำหรับอ่านหนังสือเป็นอันดับแรก และกล่าวถึงพ่อ แม่ ครู บรรณารักษ์เป็นอันดับสอง แต่ในสถานที่บางแห่ง เช่น ในศูนย์ฝึกและอบรมฯ ไม่สามารถที่จะมีสิ่งแวดล้อมดังกล่าวได้เลย ดังนั้น การทำกิจกรรมส่งเสริมการอ่านของเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมฯ สิ่งแวดล้อมแรกที่ควรคำนึงถึงคงจะต้องเป็นบุคลากรทุกระดับชั้นที่ทำงานเกี่ยวข้องกับเยาวชน ต้องเล็งเห็นถึงความสำคัญของห้องสมุด หนังสือและการจัดกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน พยายามให้กิจกรรมนี้บรรจุอยู่ในแผนงานฟื้นฟูเยาวชน อันจะทำให้เกิดประโยชน์ไม่เฉพาะต่อเยาวชนเท่านั้น แต่ยังก่อให้เกิดประโยชน์ต่อบุคลากรใน องค์กรด้วย จากออบ แพนเคน (Jacob Panken, 1957 : 83 อ้างอิงใน สาวิกา กาญจนะ. 2518 : 26) ผู้พิพากษาศาลในนครนิวยอร์ก ได้พยายามหาวิธีแก้ปัญหาเด็กวัยรุ่นอย่างขมกัเขมัน เขาได้สรุปไว้ว่าหนังสือมีส่วนช่วยในการแก้ไขของเด็กได้อย่างแน่นอน หลักฐานที่ยืนยันกล่าวนี้คือ จดหมายที่เด็กวัยรุ่นเหล่านั้นเขียนมาถึงเขา และผู้พิพากษาท่านนี้ยังกล่าวด้วยว่า “เด็กที่ได้รับการช่วยเหลือโดยการเลือกสรรหนังสือให้อ่านนั้นมีจำนวนน้อยมากที่จะกลับไปทำซ้ำอีก...การได้อ่านหนังสือทำให้เด็กเกิดจินตนาการหรือขบวนการคิดหาเหตุผล เด็กพวกนี้ จะเกิดการเปลี่ยนแปลง

และปรับปรุง ทักษะคติของตนเองอย่างไม่ต้องสงสัย ตลอดจนพยายามตั้งตัวเองให้ห่างจากสิ่งแวดล้อมที่เป็นโทษต่อตนเอง”

5.2.5 ผลประโยชน์ที่ได้รับ

1. ได้ทราบถึงคุณประโยชน์ของหนังสือที่ดี เช่น หนังสือที่ให้ความจริงใจ หนังสือที่ทำให้เกิดความหวัง ความเข้มแข็ง หนังสือที่ให้ความเบิกบาน หนังสือที่ส่งเสริมให้รักเพื่อนมนุษย์ หนังสือที่มีเนื้อหาไม่มั่งงาย มีความเป็นเหตุเป็นผล หนังสือที่ทำให้เกิดความรู้ และกิจกรรมการอ่านที่เหมาะสม ได้แก่ กิจกรรมที่สร้างความเพลิดเพลิน กระตุ้นความอยากรู้อยากเห็น กิจกรรมที่สร้างสรรค์และทุกคนสามารถมีส่วนร่วมอย่างสมัครใจ สามารถที่จะทำให้เยาวชนชายในศูนย์ฝึกและอบรมฯ มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิด มีการพัฒนาเจตคติในทางบวกต่อการมองเห็นคุณค่าของคน สามารถลดและกำจัดความเครียดทางอารมณ์ของตนเอง เกิดการปรับตัว ค้นพบตัวเองและเข้าใจศักยภาพตนเองมากขึ้น

2. สามารถเป็นแนวทางให้บุคคลที่ปฏิบัติงานเกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชน ได้ตระหนักและให้ความสำคัญในการพัฒนาเด็กและเยาวชน โดยผ่านหนังสือและกิจกรรมการอ่าน

5.2.6 สมมติฐานในการวิจัย

1. หลังการทดลอง เยาวชนชายในศูนย์ฝึกและอบรมฯ ที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการอ่าน จะมีระดับการเห็นคุณค่าในตนเองสูงกว่าเยาวชนในศูนย์ฝึกและอบรมฯ ที่ไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรม

2. หลังการทดลองเยาวชนชายในสถานศูนย์ฝึกและอบรมฯ ที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมการอ่าน จะมีระดับการเห็นคุณค่าในตนเองสูงกว่าก่อนการเข้าร่วมกิจกรรม

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยครั้งนี้ แม้ว่าจะเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ตัวเลขที่ปรากฏแสดงให้เห็นว่าการทดลองครั้งนี้ได้ผลดี ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะอันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ที่ต้องการจะศึกษากันคว่าต่อไปในอนาคตดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะต่อผู้เกี่ยวข้องกับงานวรรณกรรม

ในปัจจุบัน ประเทศไทยมีหนังสือทั้งสำหรับเด็กและเยาวชนเพิ่มขึ้นกว่าหลายปีที่ผ่านมา ในจำนวนหนังสือเหล่านั้น มีจำนวนไม่น้อยเป็นหนังสือที่แปลมาจากต่างประเทศ ซึ่งตัวละครตลอดจนสภาพสังคมในเรื่อง มีความแตกต่างไปจากเยาวชนและสังคมไทย ดังนั้น นักเขียนไทยจึง

ควรหันมาเขียนหนังสือสำหรับเยาวชนไทยในมากขึ้น ควรมีความหลากหลายในความคิดสร้างสรรค์ ทั้งควรสนับสนุนนักเขียนรุ่นเยาว์ให้ได้แสดงผลงานของพวกเขาด้วย เพราะจะเป็นการพัฒนาความก้าวหน้าทางด้านงานเขียน ในส่วนของสำนักพิมพ์ ควรพิจารณาความเหมาะสมในเรื่องของราคาหนังสือ ทั้งนี้ เพื่อให้คนไทยทุกคน ทุกวัย สามารถซื้อหาหนังสือที่ดี คุณภาพดีในราคาที่ตนสามารถซื้อหาได้ อีกทั้งเป็นการส่งเสริมให้คนไทยหันมาอ่านหนังสือกันมากขึ้น

5.3.2 ข้อเสนอต่อศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชน

ผู้บริหารของศูนย์ฝึกและอบรมเด็กและเยาวชนทั้งที่อยู่ในส่วนกลาง และส่วนภูมิภาคควรเห็นความสำคัญของวิธีการบำบัดจิตใจและบุคลิกภาพของเยาวชนด้วยหนังสือและกิจกรรมส่งเสริมการอ่านให้มากขึ้น จัดงบประมาณเพื่อปรับปรุงห้องสมุด จัดซื้อจัดหาหนังสือที่เหมาะสม พร้อมทั้งควรมีบุคลากรที่ดูแลงานด้านนี้อย่างจริงจัง

5.3.3 ข้อเสนอต่อนักจิตวิทยาและนักสังคมสงเคราะห์ในศูนย์ฝึกและอบรมฯ

บุคลากรข้างต้นควรนำหนังสือ และกิจกรรมส่งเสริมการอ่าน ไปประยุกต์ใช้ร่วมกับการบำบัดทางจิตอื่น ๆ

5.3.4 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยต่อไป

1. ผู้ที่ต้องการจะทำการวิจัย ควรมีการวัดความคงอยู่ของการเห็นคุณค่าในตนเองหลังการทดลองอีกครั้งหนึ่ง โดยเว้นระยะให้ห่างไปอีกประมาณ 1 หรือ 2 เดือน เพื่อทดสอบว่า การเห็นคุณค่าในตนเองของเยาวชนกลุ่มตัวอย่างได้เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใด
2. สำหรับหนังสือหรือวรรณกรรมที่ใช้ในการวิจัยนั้น ควรจัดให้เยาวชนคนละหนึ่งเล่มจะเป็นการดี เนื่องจากศักยภาพในการอ่านของเยาวชนแต่ละคนนั้นไม่เท่ากัน และหนังสือหรือวรรณกรรมที่ใช้ในกิจกรรมควรจะต้องเลือกให้เหมาะสมกับเยาวชนแต่ละคน อีกทั้งควรมีจำนวนให้เหมาะสมกับระยะเวลา ไม่ควรมากเกินไปหรือน้อยเกินไป
3. ควรทำการวิจัยกับกลุ่มเป้าหมายอื่นบ้าง เช่น คนชรา เด็กกำพร้า หรือผู้ป่วย เป็นต้น
4. ควรทำการวิจัยเพื่อการพัฒนาในด้านอื่น ๆ เช่น ด้านคุณธรรม ด้านจริยธรรม เป็นต้น